

Hannos Gábor

Az elhaló kolonialista tekintet

TÁJ ÉS CIVILIZÁCIÓ A VÉRES DÉLKÖRÖK NYITÁNYÁBAN*

„Nem tudni, mi volt nagyobb gond az egykori építők számára: az, hogy meghódítsák az eget, vagy hogy ne veszítsék el a földet.” – írja José Ortega y Gasset kasztíliai utazásait megörökítő esszéinek egyikében.¹ Az idézet kiválóan érzékelteti a táj permanens elemeinek, a földnek és az égnek a látképalakító erejét. E komponenseket – hogy a tájat birtokba vegye – a civilizációnak² szükségszerűen meg kell hódítania. Ekként a táj cél–eszköz relációban tételeződik, megfosztva metafizikai rangjától, sajátos ontológiai státuszától a cselekvés tárgyává silányul, nem lesz táj többé.³ Táj és civilizáció viszonya így nem csupán törékeny egyensúlyi állapotot feltételez, de egyenesen képtelenséget. Jelen tanulmány e képtelenséget igyekszik feltárni Cormac McCarthy 1985-ös regénye, a *Véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen* negyedik fejezetét olvasva. Nem célom a táj szakirodalmi kánonjához termékenyen hozzájárulni, azt bővíteni vagy kommentálni, azonban megfelelő elméleti keretnek tartom ahhoz, hogy a szóban forgó fejezetet a kolonialista intenciók elhalása szempontjából vizsgálhassam.

A táj cseppfolyós, egzakt határok nélküli fogalom, ezért azon kevesek, akik foglalkoztak vele, más-más szempontok mentén alakították ki karakterisztikáját. A tulajdonságok e leltárát aprólékosan mutatja be Radnóti Sándor monográfiájában.⁴ Én most csak egynéhány karakterjegyet domborítom ki. Elsősorban a táj *dominánsan* természeti környezet, melyben a megformálatlan, elemi anyag tükröződik, mely kívül esik azon a szándékká formálódó emberi ősakaraton, mely igyekszik megmunkálni;⁵ és mint ilyen – lévén, az emberi tekintet formálja tájjá –, feltárja előttünk a humán és non-humán szélsőséges differenciáját. Ezt az elkülönöződést azáltal képes megvilágítani, hogy mozdulatlan (de nem nem-formálódó), így a tekintet, a szellem

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-3 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

1 José Ortega y Gasset, *Tájak és emberek*, ford. Csejtei Dezső, Attraktor, Gödöllő, 2008.

2 Jelen írásban a „civilizáció”-t nem egy módszeres szakterminusként használom. Azt a – hangsúlyozottan – nem természeti, elsősorban kulturális folyamatot értem alatta, melyet politikai és gazdasági aspirációk hajtanak, középpontjában pedig az állam áll, melynek centripetális és centrifugális erejénél fogva valósulhatnak meg amaz aspirációk. Működésének motorja a piacgazdaság termelés-maximálási és szerzés-centrumú ethosza, így elsősorban a gyarmatosító euroatlanti kultúrák civilizációs építményét jelöli [vö. Pierre Clastres, *Az etnocídiumról*, ford. Csímár Péter – Ádám Péter = Uő, *Az erószak archeológiája*, szerk. Csímár Péter – Ádám Péter, Qadmon, Budapest, 2015, 31–47.], azok technikai/technológiai vívmányaival egyetemben.

3 Vö. Martin Heidegger, *Lét és idő*, ford. Vajda Mihály et al, Gondolat, Budapest, 1989.

4 Radnóti Sándor, *A táj keletkezéstörténete*. „Ők, akik nézték Hannibál hadát”, Atlantisz, Budapest, 2024.

5 A táj anyagiséga bár fontos szempont a tájként tükröződő természet elméleti megragadása szempontjából, arról csak később, az empirikus fejezetben lesz bővebben szó [vö. Márkus György, *A kultúra antinómiái* = Uő, *Kultúra, tudomány, társadalom. A kultúra modern eszméje*, Atlantisz, Budapest, 2017, 777–803.].

és a lélek elveszhet benne a célok és a vágyak orientációja nélkül.⁶ A kontemplatív szemlélődés így a táj genezise,⁷ ennél fogva minden táj merőben egyedi,⁸ és az a látkép, melyet a szemlélődés kompozicionáló természete megalkot – s ez következik a táj statikus természetéből – egyúttal egységes is.⁹ A természet mozdulatlan és egységes természeti környezetében a szubjektum egyfajta metafizikai élményt lel, mert éppen a táj e tulajdonságainál fogva, belemerülhet a végtelenbe,¹⁰ egyúttal ráébredhet önnön végességére is. Az elkülönöződással lesz a táj tájjá, egy olyan distanciává, mely sajátos antropológiai jelleggel bír, amennyiben a végességben a szubjektum a maga emberszerűségére lel rá. Ugyanakkor ez a filozófiai létélmény társadalmi tapasztalattá lényegül át, amennyiben a humán–nonhumán diszpozíciót a „Mi” és „Másik” dualizmusa váltja fel, azaz a tájban az egyén nem csak végességére, de saját, a természettől elszakadt szociokulturális pozíciójára is ráébred – azaz a táj éppúgy esztétikai, filozófiai, szociológiai, etnológiai, történelmi stb. fogalom is. A táj szemlélésének ezen alakulástörténete más-más megkülönböztetések egyidejű és egyenrangú sorozatának a története, ugyanakkor mind variációt szolgáltatnak egy, a táj tulajdonságaiból következő állításra, mely szerint a táj a természet nem-természeti szemlélésének (de nem vizsgálatának) totális kifejeződése, azaz „a táj egy, a kultúra által megfogalmazott természetfogalom”.¹¹ A táj fogalmának használata éppen azért életképes alternatíva a természetre, mert – Heisenberg szerint – a természethez való viszonyunk annak feltárásában bontakozik ki.¹² A táj olyan természet, amit leírhatunk ugyan, de aligha analizálhatunk következetesen.

Mármost a tájleírások egyik központi tézise is abból fakad, hogy a táj addig marad meg tájnak, amíg ateologikus természetét meg tudja őrizni mind ő maga, mind az ember, így egy olyan cezúrát húzva, mely képtelenné teszi utóbbit előbbi használatára, és a használatból következő birtoklásra. A tájhoz ugyanis, mint említettem, nem lehet célelvűen viszonyulni, mint táj ellenáll mindazon stratégiai, kapitalista, cél- és használatelvű, racionalizáló intencióknak, melyek meghódítására törekednek.¹³ A táj léte nem-emberi jellegében honol, amint emberi lesz, a látkép leválik a tájról, és a kultúra vagy a civilizáció terebélyesedésébe sorolódik. Ugyanakkor mindebből nem következik az, hogy az épített környezet ne furakodhatna a tájba. Éppen ellenkezőleg, amennyiben a látképben a természet marad a domináns erő a kultúrával szemben, akkor a táj megőrzi tájjellegét. Mint Radnóti Sándor is megemlíti,

6 Heidegger *I. m.*; Jean-Jacques Rousseau, *Önéletrajzi írások*, ford. Kis János et al, szerk. Miklós Tamás, Atlantisz, Budapest, 2019.

7 Joseph F. W. Schelling, *A művészet filozófiája*, ford. Révai Gábor, Akadémiai, Budapest, 1991.

8 Vö. Alexander von Humboldt, *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung*, Die Andere Bibliothek, Berlin, 2014.

9 Joaquim Ritter, *A táj. Az esztétikum funkciója a modern társadalomban*, ford. Papp Zoltán = Uő, *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*, szerk. Miklós Tamás, Atlantisz, Budapest, 2007, 113–145.; Georg Simmel, *A táj filozófiája*, ford. Berényi Gábor = Uő, *Velence, Firenze, Róma*, szerk. Berényi Gábor, Atlantisz, Budapest, 2007.

10 Alexandre Koyré, *From the Closed World to the Infinite Universe*, John Hopkins University, Baltimore, 1968.

11 Radnóti, *I. m.*, 62.

12 Werner Heisenberg, *Válogatott tanulmányok*, ford. Morlin Zoltán et al, szerk. Maróti Lajos, Gondolat, Budapest, 1967, 22–23.

13 Heidegger *I. m.*, Simmel, *I. m.*

azon „szerény” emberi művek, melyek révén az emberi beavatkozás korlátozott, és a funkciójukban kapcsolódnak a természeti képződményekhez [pl. malom, gémeskút, vitorláshajó), a táj integráns elemeivé váltak, csakúgy, mint a tájtapasztalatot radikálisan átrendező innovációk, például a vasút – mellyel új tájak is felfedezhetővé váltak.¹⁴ Idesorolom – és ez az elemzendő fejezet szempontjából rendkívül fontos – azokat a hátramaradt, bomlásfélben lévő kulturális objektumokat is, melyek egykori funkciójuktól és tulajdonosuktól megfosztva az erózió munkájának tárgyaivá degradálódtak: épületromok, rozsdásodó gyárépületek, szétszórt használati tárgyak. Ezek az eszközök a civilizáció maradáknak tanúságai, és – mint látni fogjuk – egy olyan térszerkezetet hoznak létre – s emiatt sorolhatók a Radnóti által említett példákhoz –, mely továbbra is [vagy újból] a természet ontológiai elsőbbségére épül. Noha a denaturizáció minimális, mégis erőteljes szegmentáció alakul ki ekkor a térben, a tájstruktúra átrendeződik, oszthatatlansága elmúlik és a fel-feltűnő kultúra- vagy civilizáció[le]nyom[at]ok immár befolyásolják a táj percipiálhatóságát. A táj ettől függetlenül megőrzi a maga egységességét, hiszen enélkül nem lenne táj. Az épített környezetet vagy térelemeket sikeresen magába integrálja, és mint átalakult, ám természetében a korábbi önmagával továbbra is azonos, kibontakozott, mozdulatlan totalitás őrzi a maga egységét. Lényegi változás a táj antropológiai dimenzióiban megy végbe, ugyanis az emberi végességet kiegészítendő feldereng a humánjellegű lét esendősége és esetlegessége is. Jól példázza ezt Ortega elmélázása a Sigüenza közeli katedrális két „otromba” tornya előtt. Az épület az emberi élet ellentétei [pl. vallás és tudomány; erény és kéj stb.] felé tereli gondolatait, melyek Ortega szerint lehetőség-jellegűkből adódóan alapjaiban határozzák meg az individuumok sorsát, hiszen a választás szükségszerűen egy konkrét irányba terel minket annak ellenére is, hogy egyik lehetőség sem jobb vagy rosszabb a másiknál.¹⁵ A táj szemlélése a tájba való beleéléssel egyenértékű, s ebben az eksztatikus jelenlevésben kieleződik az ember maga. A kultúra és a társadalom ilyenén begyűrzése a tájba felveti azt a sajátosan modern kérdést, mely a természetként felfogott táj birtoklására irányul.¹⁶ Meglátásom szerint McCarthy főművének negyedik – a mű egészét tekintve kulcs- – fejezete ezt a problémát tematizálja.

A Véres délkörök és a táj

A *Véres délkörök avagy vörös alkony a nyugati égen* története szerint a főszereplő Kölyök [Kid] 14 évesen [látszólag minden különösebb ok nélkül] elsőkik Tennessee-ből és dél felé veszi az irányt, ahol próbál magának munkát találni [e próbálkozások egyike a White kapitány vezette gyarmatosító „hadjárat”, mellyel e tanulmány foglalkozik]. Megragadni sehol nem tud, Mexikóban – túlve egy indiántámadást – beáll egy

14 Radnóti *l. m.*, 61–62.

15 Ortéga, *l. m.*, 18–20. Ortéga esszéi rávilágítanak a különböző tájak és az adott tájakon otthont lelő emberek mentalitásának párhuzamaira. A táj és a lelkiület szerinte egymás analogonjai. S bár ez a szempont nem érvényesül a tanulmány további részeiben, a McCarthy-életmű első szakaszának művei [A gyümölcskertész, *Odakint a sötétség, Isten gyermeke, Suttree*] elemzésében ez a tájinterpretáció kifejezetten gyümölcsözőnek bizonyulhat.

16 Vö. Max Horkheimer – Theodor W. Adorno, *A felvilágosodás dialektikája*, ford. Bayer József et al, Atlantisz, Budapest, 1990.

skalpvadász bandába, melyet Glanton és Holden bíró vezetnek. A regény java része a Glanton-banda mézszárlásait követi nyomon. Az elemzés a mű negyedik fejezetét vizsgálja, melyben „útra kel a martalóc sereg”¹⁷, azaz a Kölyök – aki a mediális alakként láttatja a kolonializál[hat]atlan Mexikó határvidékét – és a White kapitány által verbuvált szabadcsapat. A fejezetben e sereg – White kapitány III. fejezetben tett ígéreteiből [szabad földek, arany, ásványi kincsek] sarjadó – gyarmatosítási szándékkal vándorol Mexikóban, ám a lehetőségek hiánya és a kietlen környezet miatt vágyaik és intencióik a túlélésért folytatott harcba torkollnak, míg a fejezet végén egy apacshorda képében a totális fizikai, morális és lelki megsemmisülés el nem éri őket.

A kolonialista intenciók hányattatásai tükröződnek a fejezet formavilágában, többek között a megteremtett és felvázolt tájkép szikárságában, mellyel White kapitány és csapata a határátlépés után szembesül. Ez alapvetően egy letisztult, homogén matéria- és képegyüttes, mely egyúttal „üres” is. A horizontig csupán homokpuszta kíséri a tekintetet, és ott hegyek, sziklák [sierrák] kontúrnélküli formái finoman rajzolódnak ki. A föld és az ég még akkor is élesen elválnak egymástól, amikor a látóhatárt ezek a meredélyek szegélyezik, ha pedig csupán a homokpusztság terül el szemük előtt, a perzselő nap „lángra lobbantva” [59.] a horizontot, egymásba olvasztja a földet és az eget. Elválásuk kirajzolódik ugyan, de a nap olvasztótégelyként kovácsolja eggyé a kettőt, megteremtve a táj kohézióját, mintegy megelőlegezve az elemi minőségek primátusát.¹⁸

Ez a dialektikusság, melyet annak explicit megszüntetve megőrzése [*Aufhebung*¹⁹] követ, a táj egységessége mellett is folyamatosan nyomon kíséri McCarthy szövegét. Míg a nappalokban az említett fent–lent topológia kettőssége érvényesül, addig a napnyugta utáni tájkép a természeti táj–ember distanciát világítja meg.²⁰ A sereg ugyanis, elkerülve a perzselő hőség okozta kínokat, egyhamar átvált éjszakai menetelésre. A táj éjszakai képében még az ég–föld elkülönülés sem adott, azt általános, mindent elfedő sötétkétség váltja fel, melynek homogenitását az időről időre felvillanó szárazvillámok sem törik meg, hiszen maguk is kéken cikáznak végig az égen. Ebből a sötét, a környezeti változást elnyelő milióból csupán a hold, a csillagok és az azok fényét visszaverő sereg világlanak ki. Míg a homokpusztság kéksége magából a homokból ered, addig az az emberre rátapadva fehéren világít. Az anyag tulajdonságai tehát nem változatlanok, annyiban képesek változó arcukat megmutatni, amennyiben el tudják különíteni az embert – méghozzá azt az embert, aki a tájat használni akarja – és a tájat.

Ugyanakkor éles szembenállásuk nem előfeltételez kiegyenlített erőviszonyokat. McCarthy határvidéki tája – mint a tájak általában – végtelen, és végtelensége elnyeli mindazokat a vágyakat, melyek arculatának megváltoztatására, természeti jellegének kiaknázására törekednek. És bár „ugyanazon csillagos egek alatt” voltak, és a „prérifarkasok is ugyanúgy vonítottak mint otthon mégis minden oly más volt körülöttük és olyan idegen” [58.]. Azaz az otthoni, amerikai-délvidéki tájhoz hasonlatos táj bontakozik itt ki. Idegensége leginkább abból fakad, hogy míg az otthoni tájban benne léteznek,

17 Cormac McCarthy, *Véres délkörök avagy vörös alkony a nyugati égen*, ford. Bart István, Jelenkor, Budapest, 2023, 56.

18 Erre a későbbiekben visszatérek.

19 Georg W. F. Hegel, *A logika tudománya*, ford. Szemere Samu, Akadémiai, Budapest, 1979.

20 Mintha nem is az emberi szemlélés, hanem a táj maga distanciálná tájjá önmagát.

addig ezt a tájat igába akarják hajtani, birtokolni akarják, s minthogy ez a táj visszaveri ezeket a törekvéseket, totális természeti vidékké minősül. Idegenségüket így nem tudják levetkőzni, s mint McCarthy fogalmaz, „idegen szívük úgy lüktet a homokban mintha a gyilkos bolygó az Anaréta elcsigázott vándorai lennének beletaszítva az éjszaka megnevezhetetlen örvénylésébe.” [61.] Az Anaréta²¹ említésével McCarthy megalapozza e táj halálra optimalizált, s így emberellenes jellegét, mely olyannyira egységes, hogy fogódzót sem ad a tájékozódáshoz, legalábbis a „nyugati” embernek. Csupán a csillagok vannak, melyeket – ahogy McCarthy kiemeli – a nyugati ember szemével néznek, s bár a sarkcsillagot, a Göncölt és az Orient is fürkészi tekintetük, végül csak a kék homokhoz térnek vissza.

Végső soron, ahogy azt a szöveg többször is hangsúlyozza, a *Véres délkörök* tája üres. Üres az ember számára, aki birtokolni, céljai elérésére használni akarja. A gyarmatosító akaratok nem lelnek benne olyan lehetőséget, melyet a javukra fordíthatnának. A táj így kietlenné válik, „ember előtti időket idéz”, melyet egyébként a tájban felbukkanó vadlovak és a hátasok dialektikája élez ki. Míg előbbieket vitális, őserőtől duzzadó, és a tekintet számára bemérhetetlen természeti tüneményként jelennek meg, addig a hátasok buzgó, homokot rágcsáló, a gyarmatosítók kénye és kedve szerint tengődő véglények. Ebben a dialektikában a természeti táj erőteljes jelenléte a gyarmatosító civilizáció erőtlen illékonyágával kerül szembe: a szelídítetlenség szabadsága a szelídítettség rabigájával. Így lesz McCarthy tája civilizációellenes tér.

A civilizáció metonímiái

Minthogy jelen tanulmány a civilizáció és a táj egymáshoz való viszonyára kérdez rá, a legfőbb kérdés az, hogy egy, az előbb felvázolt természeti környezetben milyen esélyei és lehetőségei vannak egyáltalán annak a civilizációnak, melynek szellemiségét a martalóc sereg vinné magával és gyökereztetné meg. White kapitány ígérete szerint ugyanis prosperáló vidék fogadja majd őket, ásványkincsekkel, arannyal és olyan földekkel, melyeket birtokba vehetnek. Ezzel szemben amikor nem a kietlen, üres tájjal találják szembe magukat, olyankor elhullott nyergekre, csontokra vagy rommá lett falvakra akadnak. Sári B. László írja McCarthy *Az út* című regénye kapcsán, hogy „McCarthy szövegei sajátos módon, többszörös metonimikus helyettesítéseken keresztül kontextualizálják újra az amerikai nemzeti tudatot.”²² Könnyen belátható, hogy mind a nyergek, mind a csontok és a romok hasonló topológikus helyettesítései Amerikának (és en bloc a Nyugatnak), de

21 Az Anaréta a gyilkos, pusztító bolygó az asztrológiában, mely fenyegetést jelent az életadó forrásra, a hylegre, hiszen előre jelzi a pusztulást, és rávilágít a gyenge pontunkra [https://www.skyscript.co.uk/glossary/anareta/]. Noha McCarthy prózájában relatíve ritkán bukkannak fel konkrét ezotérikus utalások, az ilyesfajta olvasatok nem idegenek az életműtől, így a *Véres délköröktől* sem [Leo Daugherty, *Gravers False and True. „Blood Meridian” as Gnostic Tragedy = Perspectives on Cormac McCarthy*, szerk. Edwin T. Arnold – Diane C. Luce, University Press of Mississippi, Mississippi, 1999, 159–174.; Petra Mundik, „Striking the Fire Out of the Rock”. *Gnostic Theology in Cormac McCarthy’s Blood Meridian*, South Central Review 2009/3., 72–97.].

22 Sári B. László, *Egy sosemvolt Amerika meséi*, Jelenkor 2015/10., 1137–1143.

nem annak öntudatát²³ közvetítik, hanem civilizatorikus, gyarmatosító természetét, valamint annak bukását.

Magam is metonimikus eljárásmodnak látom az említett trópusok beemelését. A metonímia olyan retorikai és stilisztikai eszköz, amely egymással [ok-okozati] kapcsolatban álló mentális képek, illetve e képeket kifejező fogalmak felcserélésén alapszik²⁴, avagy egy (és nem több, mint a metafora esetében) fogalmi tartomány, valamint annak résztartományai közötti leképzésre kerül sor²⁵ – nem kizárva annak lehetőségét, hogy az adott trópus metaforaként is értelmezhető legyen.²⁶ A nyergek mint a lovaglást finomtechnikai fogás révén tökéletesítő eljárás tárgyi manifesztációi és a falvak mint egymásrautaltság és közösségiség révén funkció[össze]függéseket tömörítő térbeli rendeződések illetően módon a civilizáció forrástartományába, fogalomkörébe tartoznak, annak leképződései, ekképpen viszik színre azt. Szétszórattatásukban és eróziójukban átstrukturálják a tájat, melynek fő ismertetőjegye továbbra is az üresség marad, de immár nem tárgyi ürességről van szó, mint inkább lényegi hiányról: a megváltozott térszerkezet civilizációellenességéről, hiszen a civilizáció, mint ezek az objektumok mutatják, noha megpróbált gyökeret eresztetni a határvidék – a gyarmatosítók szemszögéből nézve – onnani oldalán, ám a cselekmény idejére ezek az objektumok már a pusztulás mementóivá lettek. Így a korábban idézett ember előtti idők átcsapnak egy ember utáni milióbe; a nyergek és a falvak táj általi rekontextualizációja a civilizáció képtelenségét vetítik elő.

Így mind a nyergek, mind a falvak immáron a táj részeivé olvadnak, azok jelentősége így nem funkciójukban vagy éppen esztétikájukban rejlik, hanem anyagi létformájukban, abban, hogy materiális jellegüknél fogva a táj konkrét részei. Ekképpen a *Véres délkörök* Mexikóját, legalábbis a nyitányban, mintegy jelezve a koloniális elvárásrend abszurditását, az elemi minőségek preponderanciája jellemzi. A homok, a sár, a szél, a hőség, az éjszaka, a nappal fundamentálisan természetes környezetet implikálnak, miközben emergenciájuk e naturalizmus radikálisan ember- és így civilizációellenes végvidékét festik, melynek legeklatánsabb példái az elhullott embercsontok, melyek egyébként vegyülnek más állatok (pl. őszvérek, marhák) kiszikkadt vázával, ezzel (ugyancsak) keretezve a táj nem-emberi jellegét. A táj elemiségének és a civilizáció képtelenségének összeforradását aztán a sereg első útjába akadó

23 A *Véres délkörök*et mint az amerikai öntudatot tematizáló, demitologizáló regényt ld. Jay Ellis, „What Happens to Country” in *Blood Meridian*, *Rocky Mountain Review of Language and Literature* 2006/1., 85–97.; Jason P. Mitchell, *Louise Erdrich’s Love Medicine, Cormac McCarthy’s Blood Meridian, and the [De]Mythologizing of the American West*, *Critique: Studies in Contemporary Fiction* 2010/3., 290–304.

24 Lásd Roman Jakobson, *Two aspects of language and two types of aphasic disturbances = Fundamentals of Language*, szerk. Roman Jakobson – Morris Halle, Mouton Publishers, Berlin, 1980, 69–96.; George Lakoff – Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980; bővebben Tóth Máté, *A nyelvi metonímia körülhatárolásának lehetőségei*, *Magyar nyelvjárások* 58. [2020], 29–60.

25 Kocsány Piroska, *A metonímia, a metafora és a hasonlat az -s képzős melléknévek tükrében*, *Argumentum* 17. [2021], 313–348.

26 Hangsúlyozandó, hogy azonos kiindulópontból a metafora és a metonímia nem egymás ellentétei, nem egy adott skála két végpontja, így különböző olvasatok lehetővé teszik azt, hogy pl. a nyergeket metonímiaként vagy metaforaként láttassa [vö. Gerard J. Steen, *Finding Metaphor in Grammar and Usage. A methodological analysis of theory and research*. John Benjamins, Amsterdam, 2007.].

telek jeleníti meg. E telek határai jelzik az általam használt civilizáció-munkafogalom egyik alapvető tulajdonságát: a birtoklásigényt közvetítő magántulajdont, míg a középpontjában álló kunyhó az az anyagi érték, melyre a tulajdonlás irányul. A kunyhó egésze sárból tapasztott, szedett-vedett tákolmány, a telekhatárt jelölő karó pedig egy marhalábszárcsont, így az az anyag, melyből ezek a felépítmények készülnek, teljességgel megmunkálatlan. Az anyag primátusát a civilizációs létmódot szavatozó technikák eredménytelenségéből meríti, ráadásul azt a funkcióját sem tölti be, melyet az e civilizációnak stabil alapot nyújtó kultúra jelrendszere indukálna, hiszen a nyomon követett sereg nem veszi figyelembe, nem áll meg előtte, mintha semmit sem jelentene. Mindezek a metonímiák így az anyag anyagszerűségére irányítják a figyelmet, mely egy olyan tájdomináns környezetet teremt, melyben az (állam)polgár nem tud kényelmesen, a kollektív vágytömeggel összhangban létezni.

Szerzészvágytól a túlélésig: a farkas-metafa

Minthogy a táj természeti látkép, ezért nem csak az anyagok, képződmények vagy éppen a növények képzik integráns részegységét, de az állatok (vagy, mint az előző fejezetben kiderült, az állati maradványok) is. Ám amellet, hogy a táj részeiként jelennek meg, a bennük rejlő figuratív potenciál lehetőséget teremt, hogy a táj kívülről általi szemlélését és leírásmódját a szövegbe oltsa. McCarthy több különböző állat motívumát emeli be, zoopoétikája hol a táj kietlenségét kontúrozza (keselyűk), hol a civilizációt distinkcionálja a nem-civilizációtól (vadlovak és hátságlovak). A kettőt vegyíti a fejezet elején, mintegy másfél-két oldalba sűrített farkas-metafa. A farkasok mindössze három rövid mondatban szerepelnek, amikor elkezdik követni a sereget, amikor elkezdenek maguk is fáradni, és végül amikor eltűnnek.

Az előző fejezetben említett civilizációs metonímiákkal (nyereg, falvak, kunyhó, telek, csontok stb.) ellentétben a farkastrópust metaforának tekintem, ugyanis két eltérő fogalomtartományt hoz játékba, a kolonialisták szerzészvágytól fűtött tekintetét a farkasokon keresztül mozgatja, azaz az egyik (forrás) tartomány képi le a másik (cél) tartományt. A farkas-metafa nem egyedülállóan a *Véres délkörök* jellegzetessége, kultúrateremtő eposzokban fontos szerepet tölt be. Elég csak a *Pokol* első énekére gondolni, ahol vágytól telt, sovány farkasszuka állja a narrátor útját. Mátyus Norbert és Nagy József felhívják a figyelmet arra – többek között Jeremiás és Jónás könyvére hivatkozva –, hogy a farkasszuka a nyugati irodalmi hagyomány markáns hányadában (így Dante művében is) a szem kívánságát koordináló birtoklásvágy metaforái.²⁷ A *Véres délkörök*ben ugyancsak ezt a szerepet töltik be.

A farkasok nagyjából a határátlépéssel egyidőben tűnnek fel először:

Ezután farkasok szegődtek a nyomukba nagy fakószerű ordások sárga szemű lompos fenevadak puha kocogással vagy lekuporodva a perzselő hőségben lesve őket amint delente megállnak pihenni. Ügetve aztán sompolyogva mögöttük oldalogva hosszú orrukat mindig a földre szegezve. Amikor besötétedett a szemük ott hunyorgott rájuk a tűz fénykórén túlról

27 Mátyus Norbert – Nagy József: *Canto I. = Komédia I. Pokol. Kommentár.*, szerk. Kelemen János, ELTE, Budapest, 2019, 22.

reggel meg amikor nyeregbe szálltak a hűvös szürkületben jól hallották a hátuk mögül az acsargó mordulásokat és a nyálás cuppogást ahogy az állatok húscafatok után kutatva feltúrták az elhagyott táborhelyet. [59.]

Ekképpen kereső magatartásuk a gyarmatosító sereg analogonjaként értelmezendő: akárcsak a farkasok ösztönszerű élelemszerzési mechanizmusai, úgy a szabadcsapat intenciói is arra irányulnak, hogy találjanak valamit, mely előbbinek az életben maradását, míg utóbbinak az életet – hiszen (részben) az új élet kialakításának reményében jöttek Mexikóba – biztosítja. És bár a tételezett cél a farkasok febukkanásának idejében még az evilági javak megszerzése, e vágy csakhamar élet-halál harcba torkollik, melyet a farkas-metafora közvetít.

Tíz nappal az átkelés után botlanak bele a csontokba és mindazon (metonimikus) objektumokba, melyek a civilizáció hiányával szembesítik őket, egyre több halottal a hátuk mögött, az egyre perzselőbb hőségben a farkasok magatartása is megváltozik. „A farkasok is egyre bágyadtabban ügettek utánuk de még szedték a lábukat aztán néha összeverődött a falka és lesoványodott orrukát a magasba tartva szimatoltak az ürességbe”. [61.] Ezzel párhuzamosan az egyik (nevén nem nevezett) szereplő így fogalmaz: „Ez az út egyenesen a pokolba visz”. [60.] Azaz a tereppel [tájjal] kapcsolatos, kolonialista elvárások és az adott, az egyszerűség kedvéért mondhatjuk, valós körülmények éles elválása megelégedi (de még nem annullálja) a szerzésvágyat, hiszen – akárcsak a farkasok – a sereg is még szedi a lábát, még belemered tekintetével a tájba, hátha útjukba akad az ígért prosperitás, noha a táj – az ő tekintetüknek, mint a farkasok szimatának – csupán üresen kong. Ilyen körülmények között alternatív, reziliens stratégiákhoz folyamodnak, melyek közül a legjelentősebb az éjszakai menetelésre való átállás. Ez mentesíti őket a perzselő hőségtől, azonban a deprivaltság érzését [az egyéb [környezeti] tényezőkből, például a tájékozódás képességétől való megfosztottságból adódóan] nem enyhíti, így e radikális kontextusváltással egyidőben „a farkasok sem voltak már”. [61.] Nem egyszerűen eltűnnek, vagy szem elől tévesztik őket az emberek, hanem mintha egyenesen kifoszlanának a létből, mely kifoszlás megvilágítja azt az ontológiai bizonytalanságot, melyet a táj ró az azt kizsákmányolni kész kolonialistákra. A szerzés reményétől átítatott út így csakhamar hitehagyott kallódásba csap át.

Összességében tehát a kolonialisták azáltal, hogy birtokba akarják venni a tájat az anyagi jólét és a szélsőséges nemzeti öntudat beteljesülése érdekében, igyekeznek a stratégiai cselekvés szűrőjén át nem-tájként látni azt. Az elvárásaikhoz a legkevesbé sem igazodó mexikói táj azonban ellenáll az ilyesfajta intencióknak, ezt fejezi ki éppúgy a farkas-metafora, mint a korábban említett vadlovak–hátasok oppozíció is. De míg utóbbi sokkal inkább a gyarmatosító csapat eszköztárának, lehetőségeinek és ezekből fakadóan ágenciájának a hiányosságaira irányítja a figyelmet, addig a farkasok civilizáció-feledtségbe taszítják őket.

Mint Ortega írta a már idézett esszéjében, a táj utazásban kibontakozó, illékony, mindig formálódó instancia, s bár a *Véres délkörökben* is az útra kelés és haladás aktusában látjuk megelevenedni, autoritása végül önnön totalitásában teljeseedik ki, így éppen változatlanóságában tud rezisztens lenni a birtoklására, kiaknázására irányuló akaratokkal szemben. Így ebbe a szikár és homogén homokpusztába csupán – mint

láthattuk – az elemi minőségek hatolnak bele, minden mást lecsupaszt magáról. Ekképpen alakul az a tájstruktúra, mely a civilizációmentességet civilizációellenességbe transzformálja, a civilizáció nem tud gyökeret eresztetni a tájban. A táj ezen atipikus képzetét stabilizálja az is, hogy az egyetlen nyugati közeg (Glanton-banda), mely később képes túlélni és hatékonyan működni (azt is csak ideig-óráig), bár a civilizáció centripetális erejeként működik, ő maga teljesen acivilizatorikus, a maga kontrollálatlan erőszakigényével nem hisz a civilizáció eszményképében. És bár az erőszak alkalmazásának céljaként megjelenik a szerzési vágy vagy a tulajdonlás, Holden bíró ideológiai tételei, melyek a háború szükségszerűségét hirdetik, végső soron legitimálva azt, az önmagáért való erőszak apologetikus védvái lesznek. Ennyiben a *Határvidék*-trilógia a *Véres délkörök* folytatása, a száz évvel későbbi határvidéken – és ez leginkább a *Vad lovak* zárósoraiban sejjik fel – a nyugati, kapitalista civilizáció alternatív stratégiák révén mégis gyarmatosítja majd a tájat, felismerhetetlenné, otthontalanná téve azt az „öslakos” cowboyok szemében.

